



شهرسازی با نگاهی معمارانه و شناخت واقعیت‌های طبیعت؛  
برگرفته از کتاب فرآیند طراحی شهری



معرفی کتاب فرهنگ و صنایع خلاق اندیشکده حکمروایی فرهنگ و صنایع خلاق شهرسازی با نگاه معمارانه برگرفته از کتاب فرآیند طراحی شهری آذر رجبی	نوع سند حوزه تخصصی برنامه عنوان نگارنده / نگارندگان ناظر کیفی مشاور / مشاوران ارزیاب / ارزیابان موعد تحویل تاریخ انتشار مخاطب / کارفرما
<b>مالکیت فکری و حق تألیف</b>	
<b>توضیح حق تألیف و مالکیت فکری</b>	<b>فرد / مؤسسه</b>
----- -----	----- -----

**جملات کلیدی**

در این نوشتار با بهره‌گیری از کتاب طراحی شهری، راه‌های شکل‌گیری شهرسازی با نگاه طراحی شهری در قالب سرتیترهای مشخص ارائه شده است.

**کلمات کلیدی** شهرسازی، شهرنشینی، طبیعت



انسان از همان ابتدای پیدایش جوامع و مجتمع‌های زیستی اولیه در پاسخ به یکی از اساسی‌ترین نیازهای طبیعی و فطری خود سعی کرده است محیط و دنیای ساخته شده خود را تحت کنترل درآورد. این کنترل که با توسل به وسائل گوناگون طبیعی، افسانه‌ای، مذهبی و عملکردی تحقق پیدا می‌کرده خود را بصورت نوعی «نظم» یک اصل اساسی و بنیادی نشان داده است که عامل اصلی کنترل و ادامه بقا هر چیز می‌شود. ریشه این نظم از طبیعت ناشی شده و از آنجا به تمام فعالیت‌های انسان رسوخ پیدا کرده است. در این نوشتار با بهره‌گیری از کتاب طراحی شهری نوشته سید حسین بحرینی، راه‌های شکل‌گیری شهرسازی با نگاه طراحی شهری در قالب سرتیترهای مشخص ارائه شده است.

### شناخت واقعیت‌های طبیعت

حقیقت این است که عناصر و نظام‌های طبیعی هرکدام از مجموعه‌ای از قوانین و اصول عمومی تبعیت می‌کنند. ممکن است شناخت و دستیابی به این اصول را که واقعیت‌های طبیعت هستند جزء اکتشافات علمی خود به حساب آوریم، لیکن این واقعیات بهر حال در طبیعت وجود داشته و خواهند داشت. خواه ما به دنبال کشف آنها برویم یا نه. در تحقیقات علمی هم اکنون مشخص شده که معنی غائی بسیاری از اشیاء و فرآیندها که تنوع موجود در آنها گاهی ما را گمراه می‌سازد، می‌بایستی در همان وضعیتی که قرار گرفته‌اند و در رابطه با عوامل جنبی آن مورد تفحص قرار گیرند. شناخت جامع شکل، عملکرد و روابط تنها از طریق مراجعه به یک اتریس کلی (روشنگری) که در آن طبیعت به انحاء مختلف خود را بیان می‌کند میسر است.

### شکل‌گیری طبیعت با نظام قوانین و اصول مربوط به فضا

یک دسته از این قوانین و اصول مربوط به فضا است که در زیست‌شناسی، فیزیک و غیره به طور مشترک مصداق دارد. این فضای طبیعت یک پیوستاری است دارای نظم و کنترل که عناصر و نظام‌های متشکله تحت تاثیر آن، نظام می‌یابند.

بنابراین بشر از همان آغاز تمدن و شهرنشینی خود بر اساس فطرت خویش و به پیروی از آنچه در طبیعت می‌دید، تمایل به ایجاد نظم و نظام دهی را در آنچه می‌ساخت هدف قرار داد. حرفه شهرسازی و طراحی شهری نیز در چهارچوب همان نیاز کلی انسان به نظم و در پاسخ به نیازهای خاصی از جامعه بوجود آمد.



## چگونگی پیدایش شهرها

اسناد و مدارک موجود حاکی از آن است که بشر خیلی به کندی و به تدریج شهرگرا شده است. شهرهای اولیه شرقی، مراکز مقدسی بوده اند که برای مراسم دینی و افسانه‌ای مورد استفاده قرار می‌گرفتند. ولی نهایتاً کشاورزان و ده‌نشینان به طرف شهرها مهاجرت می‌کنند. مازادی در محصولات کشاورزی به وجود می‌آید، تولید، تخصصی و متمرکز شده و با پیشرفت تکنولوژی و ادامه این روند، شهرنشینی شروع و با مسائل و امکانات خاص خود ادامه می‌یابد.

## شکل‌گیری روش‌های سیستماتیک شهرسازی

همزمان با پیدایش شهر- کشور در یونان بود که برای اولین بار روش‌های سیستماتیک شهرسازی معرفی شد. با این حال شهرهای طراحی شده یونانی با وجود تمام آن نظم و روابط ظاهری که بین ساختمان‌ها دیده می‌شد هرگز بر اساس قوانین و اصول مدرن و آکادمیک شهرسازی و طراحی شناخته نشده بود. در حقیقت تا این زمان یک مجموعه مدون برای تئوری طراحی شهری وجود نداشت. به جای آن مجموعه‌ای از تصورات و مفاهیم کلی و عملی بود که نشان می‌داد در هر مورد چگونه می‌توان عمل کرد. بعضی از این مفاهیم جنبه فلسفه‌ای داشت. مثلاً ارسطو چند نکته ساده و کلی در این مورد بیان کرده است. «شهر باید طوری ساخته شود که شادی و امنیت شهروندان را تامین کند.»

## آغاز نظم بصری، نظم هندسی و نظم ریاضی در شهرسازی

به طور خلاصه خصوصیات دوره یونان که عبارت بود از امپراطوری و حکومت مقتدر، استثمار بردگان و بوجود آمدن شهرهای کوچک بصورت شهر- کشور، شهرسازی را در به وجود آوردن سه نوع نظم در اینگونه شهرها خلاصه می‌کرد: «نظم بصری، نظم هندسی و نظم ریاضی».

در دوران امپراطوری رم، تعدادی معیارهای هنری کاملاً جدید بوجود می‌آید. یکی از موفقیت‌های عمده این دوره مقیاسی بود که در شهرسازی و طراحی مورد استفاده قرار می‌گرفت. در این دوره نیز قدرت امپراطوری اوج می‌گیرد و شهرها به صورت بخشی از یک امپراطوری بزرگ در می‌آیند. استثمار بردگان کماکان ادامه می‌یابد.



## تجویز نظم هندسی در ایجاد شهرها/ آغاز رشد شهرهای اروپایی

شهرسازی، ایجاد نظم هندسی را بصورت فوق العاده تجویز می‌نماید. قرینه سازی خشک و محورسازی هرچه بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد تا قدرت امپراطوری را منعکس نماید.

در دوره قرون وسطی می‌توان تلفیقی از شهرهای طراحی شده و اورگانیک را مشاهده کرد که اولی تابع قواعد دقیق‌تری بوده و دومی رشدی طبیعی و خودروپانه داشته است. به‌طور خلاصه از خصوصیات دوره قرون وسطی تسلط کلیسا، وجود طبقات اقتصادی- اجتماعی و استعمار و استثمار است. در این دوره شهرهای اورگانیک که دارای نظم طبیعی بوده و بطور خود بخودی و تدریجی رشد پیدا می‌کند، شکل غالب شهرهای اروپایی را بوجود می‌آورند. لیکن به هر جهت شکل این شهرها به شدت تحت تاثیر مهمترین عامل نظم‌دهنده کلیسا قرار می‌گیرد.

## نقش انقلاب صنعتی در شروع شهرنشینی

انقلاب صنعتی، نقطه عطف عظیمی در شهرنشینی بوجود آورد. از خصوصیات این دوره تقسیم کار، تحولات تکنولوژی (بخصوص راه آهن)، تولید انبوه، تسلط صنعت و تجارت و حکومت منافع و سرمایه‌داری است. اثرات این خصوصیات عبارتست از گسترش شهرها، حاشیه نشینی، بوجود آمدن محلات فقیرنشین، مسائل رفت و آمد، آلودگی‌ها، اختناق، جنایات و مسائل روانی و غیره. بر این اساس دوره جدیدی از بی‌نظمی در مجتمع‌های زیستی و به‌خصوص شهرهای صنعت زده پدید می‌آید که سامان دادن آن از عهده هنرمند و طراح سنتی کاملاً خارج است.

## شهرسازی تابع تغییر و تحول است

هاسمن نظم طراحی شهر پاریس را اینگونه توصیف می‌کند: آن نوع شهرسازی که هدف واضح آن اینست که شهر بی‌نظمی را نظم ببخشد و این نظم جدید با یک نقشه خالص و شماتیک نشان دهد که تفاله‌های شهر را که رسوبات و ته‌مانده‌های شکست‌های گذشته و حال هستند را از آن بزداید.

شهرسازی و شهرنشینی فرآیندی تکاملی و مستمر است که باید در چهارچوب تغییرات مداوم تحقق پذیرد. طراحی شهرها بیش از هر چیز «انسان» را مد نظر قرار می‌دهد. بنابراین تابع تغییر و تحول است. شهرسازی،



عمدتاً نه منحصر، شکل کالبدی و سه‌بعدی شهر و همچنین نیروهای شکل‌دهنده آن را مورد توجه قرار می‌دهد.

ساخت شهرها اساساً با جنبه‌های کالبدی و فضایی محیط سر و کار دارد ولی شکل و فضای شهر بهر حال از عملکردهای آن قابل تفکیک نیست. بنابراین اجزاء تشکیل‌دهنده ساخت یک شهر را سه عامل فعالیت‌های شهری، فضاهای شهری و فرم شهری تشکیل می‌دهند. که اولی محتوا یا مظروف و دومی و سومی قالب یا ظرف در طراحی شهرها محسوب می‌شود.

## معیارهای فرهنگی در شهرسازی

طراحی شهرها و ساخت شهر ملموس‌ترین و محسوس‌ترین فعالیت است که می‌تواند ارزش‌ها، خواسته‌ها و هدف‌های یک جامعه را تحقق بخشیده با تبلور آنها فکر را به عمل و ذهنیات را به واقعیات نزدیک نماید. این امر اهمیت طراحی شهرها و نقشی را که این فعالیت می‌تواند در جامعه داشته باشد، روشن می‌سازد. آنچه که به‌خصوص در این چارچوب حساسیت تعیین‌کننده‌ای می‌یابد معیارهای فرهنگی و ارزشی بکار گرفته شده در طراحی شهرها است که پایه و اساس هر طرح کالبدی قرار می‌گیرد.

گرچه فعالیت نظم‌دادن و سامان بخشیدن به زیستگاه‌های انسانی احتمالاً از همان آغاز شهرنشینی انسان شروع و در تمام طول تاریخ همواره در همه جوامع و تمدن‌های شهری به نوعی متظاهر شده است. اما هنوز هم برای رسیدن به شهری ایده‌آل باید زمان صرف شود و تمام گزینه‌ها از جمله فضا، فرهنگ، گذشته، زبان و روحیات انسان در شهرسازی و ساخت شهرهای جدید مد نظر قرار گیرد.

در نهایت باید گفت: در عصری که از بین رفتن منابع طبیعی، انقراض گونه‌ها و آلودگی‌های گوناگون به سطح تهدیدکننده و خطرناکی رسیده است، توجه به سازگاری اکولوژیکی بسیار حائز اهمیت است. به این ترتیب که فرهنگ انسانی باید به نحو مطلوب‌تری با نظام‌های طبیعی ادغام گردد. صرفه‌جویی در منابع تجدیدناپذیر نظیر نفت، گاز و ذغال را می‌توان از طریق کاستن از بارگرمایش و سرمایش در ساختمان‌ها و کم کردن مصرف این سوخت‌ها در حمل و نقل تحقق بخشید. با تحول یافتن جوامع، انواع جدیدی از بناها و فضاها، مورد نیاز خواهد بود تا پاسخگوی تغییر و تحولات جدید در شهرنشینی باشد.





پژوهشکده سیاست‌گذاری  
دانشگاه شریف

[spri.sharif.ir](http://spri.sharif.ir)



[spri@sharif.ir](mailto:spri@sharif.ir)



[sharif.policy](https://www.instagram.com/sharif.policy)



[sharif-policy](https://www.linkedin.com/company/sharif-policy)



[t.me/spri1](https://t.me/spri1)



تهران، بلوار تیموری، میدان تیموری، محوطه آموزش دانشگاه شریف،  
پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه شریف



۰۲۱-۶۶۰۶۵۱۴۰

